

Reguły prawa rzymskiego a aktualne polskie problemy ustrojowe

Jacek Wiewiorowski

—
Wydział Prawa i Administracji,
Uniwersytet Gdański

Powszechnie wiadomo, że w europejskiej tradycji prawnej wielką rolę odgrywały i nadal odgrywają łacińskie paremie prawnicze, tak w prawie kontynentalnym, jak w anglosaskim *common law* [Koschaker 124-290; *Europäisches Privatrecht* 7-35, 85-104; McQuade; Walinga; "Historia" 100-108; Zajadło et al.].¹ Nawiązania do części z paremii łacińskich znaleźć można stąd w dzisiejszym ustawodawstwie, nauce i dydaktyce prawa; przywoływane są one też w praktyce orzeczniczej ["Paremie" 121-123]; tworzone są nawet nowe łacińskie paremie prawnicze². Ich symboliczne znaczenie podkreśla w Polsce fakt zamieszczenia 86 paremii łacińskich z polskim tłumaczeniem na 76 kolumnach Gmachu Sądu Najwyższego w Warszawie³.

Większa część łacińskich paremii prawniczych powstała na podstawie rzymskich źródeł poznania prawa. Do wielkich kodyfikacji prawa u schyłku XVIII i XIX wieku prawo rzymskie miało bowiem decydujący wpływ na kształtowanie europejskiej tradycji prawnej (w części też *common law*), przede wszystkim w prawie prywatnym, w polskiej tradycji prawniczej określanym często prawem cywilnym. Jeden z najwybitniejszych współczesnych historyków prawa Helmut Coing (1912–2000) podniósł jednak słusznie, że błędne jest przywiązywanie nadmiernej

wagi do podziału na prawo prywatne i publiczne w prawie rzymskim⁴. Wykształcone w rzymskim prawie publicznym koncepcje były bowiem ponownie odczytane i reinterpretowane w średniowiecznej Europie: nastąpiła wówczas romanizacja terminologii prawniczej i zjawisko to występuje ze zmiennym nasileniem w różnych gałęziach prawa. Trafnie oddał naszą zależność od antyku w sferze prawa publicznego Tomasz Giaro: „[...] genezą antyczną szczyci się nasz polityczny alfabet pojęciowy, złożony z takich kategorii, jak demokracja i oligarchia, konstytucjonalizm i absolutyzm, monarchia i republika, unitaryzm i federalizm. Nawet jeśli te i pokrewne pojęcia nie układają się w historyczne ciągi instytucjonalne, determinują one jednak nasze postrzeganie współczesności, dostarczając wciąż obecnego aparatu pojęciowego” ["Historia" 124]⁵. Prawo rzymskie traktuje się zaś zasadnie jako pomnik nieprzemijających wartości i źródło inspiracji w różnych dziedzinach prawoznawstwa, a jednym ze sposobów jego oddziaływania są łacińskie paremie prawnicze⁶.

W niniejszym tekście omawiam wybrane sformułowania, które są znane z jednego z najważniejszych źródeł poznania prawa rzymskiego: *Digestów Justyniana* z 529 roku, zbioru zawierającego wyciągi z dzieł prawników rzymskich, jednej z części tak zwanej kodyfikacji prawa za cesarza Justyniana I (pan. 527–565)⁷. Zabieg ten jest usprawiedliwiony nie tylko dlatego, że kilka z niego fragmentów zamieszczono na wspomnianych

1 Warto zaznaczyć, że prawo angielskie, przywiązane do tradycji *case reasoning*, długo nie sięgało do maksimum w praktyce prawnej. Od XIX w. dostrzec można jednak nawrót popularności łacińskich maksym (ale też zainteresowania prawem rzymskim) zarówno w orzecznictwie sądowym, jak i nauce prawa ["Uniwersalizm paremii" 449].

2 Przykładem takiej paremii jest najbardziej popularne w Polsce łacińskie powiedzenie prawnicze *lex retro non agit* (prawo [dosłownie ustawa] nie działa wstecz), sformułowane na gruncie tradycji romanistycznej prawdopodobnie przez polskiego prawnika Stanisława Wróblewskiego. Zob. ["Paremie" 131-137]. Wskazywałem w nim, uwzględniając swoje wcześniejsze ustalenia, iż jedno ze źródeł niechęci wobec retroaktywności w prawie tkwią w ewolucji *Homo sapiens*, por. ["Konstytucyjne"]. Wnioski tam wysunięte potwierdzają odkrycia neurobiologów wskazujące, iż w mózgu człowieka występują „neurony czasu” [Woźniak].

3 Teksty paremii zamieszczono w języku polskim i łacińskim, a przygotował je zespół polskich badaczy prawa rzymskiego pod kierunkiem profesora Witolda Wołodkiewicza. Zob. [Wołodkiewicz].

4 Oraz upowszechnione uznanie, że tylko rzymskie prawo prywatne jest możliwe do recepcji. Por. ["Die Anwendung" 132; "Helmut Coing"].

5 Pomijam w tym miejscu dyskusję na temat zasadności odwoływania się do historycznego przykładu dziejów Rzymu, którego dzieje mają, ze względu na rozmiary terytorialne i stopień rozwoju organizacji wewnętrznej, służyć za model odniesienia dla współczesnych dylematów organizacji państwa, jego polityki, kultury, ekonomii i stosunków ponadpaństwowych.

6 Zob. [Kupiszewski 176-197, 215-237; Litewski; *Prawo rzymskie* 153-173; *Symbol* 129-142; Dajczak; Zimmerman].

7 Na temat *Digestów Justyniana* istnieje ogromna literatura przedmiotu, a podstawowe uwagi na ich temat znaleźć można w każdym podręczniku do nauki prawa rzymskiego, zob. ["Historia" 90-95; Honoré].

wyżej kolumnach gmachu SN w Warszawie. Daleko bardziej istotne jest z punktu widzenia podejmowanego tematu to, że okres poklasyczny w rozwoju prawa rzymskiego, w którym dzieło to powstało, wyróżniało przekonanie, że szanować należy takie prawo, z którym można się zapoznać, i by było ono klarowne, co bliskie było pojęciu „państwa prawa”⁸.

Za punkt odniesienia potraktowałem tytuł 17. księgi 50. *Digestów Justyniana: De diversis regulis iuris antiqui* („O różnych regulach prawa antycznego”) – liczący łącznie 217 fragmentów – kluczowy z punktu widzenia rzymskiego rozumienia pojęcia „reguła prawa”⁹. Z pewnością bowiem już w późnym antyku fragmenty zawarte w tej księdze uzyskiwały taki status; od odrodzenia nauczania prawa rzymskiego we Włoszech w XI wieku i inne części *Digestów Justyniana* były traktowane jak źródła reguł¹⁰. Wiele jest też komentarzy średniowiecznych im poświęconych. Pojawia się w nich nawet pogląd, iż tytuł *O różnych regulach prawa antycznego* jest swoistym streszczeniem *Digestów Justyniana*, co dodatkowo wzmacnia zasadność mojej decyzji, by na nim skupić uwagę¹¹.

Zanim przejdę do meritum, konieczne jest wskazanie, że technika pracy kompilatorów justyniańskich przy układaniu *Digestów Justyniana* uwzględniała umieszczanie przed cytowanymi wypowiedziami

rzymskich prawników informacji o tym, z jakiej pracy jurysty zostały one zaczerpnięte, wskazujących, w jakim kontekście rozumiano je pierwotnie. Ta ważna dla badań historycznoprawnych kwestia nie będzie przedmiotem moich rozważań [Lenel]¹². Warto bowiem powtórzyć, że fragmenty z tytułu *O różnych regulach prawa antycznego* najpóźniej w czasach spisania justyniańskiego zbioru w 533 roku traktowano jako reguły prawa, czyli jak tłumaczy pierwszy jego fragment: „Regułą prawa jest to, co opisuje daną rzecz w sposób zwięzły. Nie prawo wynika z reguły, lecz z istniejącego prawa powstaje reguła. Za pomocą reguły podaje się krótko opis danego stanu rzeczy i, jak twierdzi Sabinus, jest ona jakby ogólnym przedstawieniem sprawy, która, gdy tylko ma zastosowanie jakiś wyjątek, traci swoje zastosowanie” [D. 50,17,1]¹³.

Wskazując, które z fragmentów mam analizować, kierowałem się jednym kryterium – brakiem poszanowania dla nich w praktyce działania polskich władz państwowych w poprzedniej i obecnej kadencji Sejmu RP. Lata te uznawane są za czas demontażu podstawowych reguł państwa prawa i służyć mogą jako *pars pro toto* zjawisk występujących w ostatnich dekadach w krajach, w których popularność zyskały nurty polityczne otwarcie kontestujące pojęcie „państwa prawa”, a często wprost też „zasady prawa”¹⁴.

Pozwoliłem sobie na początek skupić uwagę na fragmencie, który koresponduje z początkami obecnego kryzysu ustrojowego w RP, kiedy dokonał się też najdonioślejszy w skutkach wyłom w zasadach państwa prawa: „Paulus w księdze ósmej *Komentarza do pism Sabinusa*: Co jest od początku wadliwe (nieważne), nie może stać się ważne wskutek upływu czasu (zajścia późniejszych okoliczności)” [D. 50,17,29]. Zasada w pierwotnym kontekście dotyczyła zagadnień związanych z prawem rodzinnym, a konkretnie czasu wyrażenia zgody przez opiekuna na czynność prawną dokonaną przez pupila¹⁵. Ale jak zaznaczono wyżej, najpóźniej z zamieszczeniem jej w tytule *Digestów Justyniana* 50,17 uznawano ją za regułę prawa rzymskiego o charakterze generalnym.

Przyjrzyjmy się sekwencji zdarzeń dotyczących części tak zwanych reform wymiaru sprawiedliwości, które były konsekwencją sporu wokół obsady stanowisk sędziowskich w Trybunale Konstytucyjnym od

8 Spisanie *Digestów Justyniana*, poza innymi przyczynami, wpisywało się w szerszy nurt prezentowanych w źródłach późnoantycznych praktycznej potrzeby uporządkowania prawa, likwidacji stanu nieznajomości prawa i zapewnienia sprawiedliwości. Zob. [Wiewiórowski]. Zdaję sobie sprawę ze słabości argumentu historycznego wobec aksjologicznych uzasadnień potrzeby i znaczenia pojęcia „państwa prawa” (związanej też z anglosaską koncepcją *rule of law*, której korzenie sięgają z pewnością XVII w.), koncepcji rzędów ukształtowanej – w ogólnym zarysie – dopiero w XIX w. O koncepcji „Rechtsstaat” zob. [Polskie dyskusje; Zasada; Kowalski; Ulicka and Wronkowska; Łętowska; Küpper]. Pomijam celowo omówienie dyskusji, które toczą się w piśmiennictwie polskim od schyłku 2015 r.: wprowadzane przez Zjednoczoną Prawicę wyłomy w zasadach państwa prawa zmuszają do przypomnienia w jej ramach zagadnień podstawowych, co nie sprzyja pogłębionej refleksji nad problemami „państwa prawa” w XXI w. (W dalszej części artykułu skrót D. – zgodnie z przyjętą konwencją – oznacza [Digesta Iustiniani] z podaniem numeru księgi, tytułu, fragmentu i paragrafu – przyp. red.).

9 Warto pamiętać, że rzymskie pojmowanie *regulae iuris* nie jest do końca tożsame ze współczesnymi definicjami. Kwestia ta jest szeroko omawiana w literaturze. Zob. [“Paremie” 121-122].

10 Zob. [Calasso 523-533; Stein 131-150; Bezemer]. W dalszym rozwoju prawa kreowano nowe *regulae iuris*, nawiązując najczęściej do źródeł prawa rzymskiego; szczególnie wiele pojawiło się na gruncie prawa kanonicznego, które czerpało przede wszystkim z tradycji prawa rzymskiego. Por. [Landau; Dębiński 81-94; Dondorp and Schrage 41-50].

11 Zob. [Stein 153-154; Lange and Kriechbaum 180, 210, 295-297, 422, 447, 451-452, 456, 880]. Osobno wykształciła się nawet tradycja spisywania zbiorów powiedzeń prawniczych – *brocardicum* lub *brocardus*, czyli zdań, które w skrótovej formie przedstawiają reguły prawa [Lange 142-146; Ascheri 203-204].

12 Z tego samego powodu nie roztrząsam niżej spornej kwestii zakresu zmian (interpolacji) wprowadzonych w tekstach przejętych do *Digestów Justyniana* podczas ich układania.

13 „Paulus w księdze szesnastej *Komentarza do dzieła Plautiusa*”. Wyimek z niej znajduje się na jednej z kolumn budynku polskiego SN.

14 O nieostrości pojęcia „zasada prawa” zob. [Kordela 150-156; Tkacz].

15 Wedle niej czynność prawna nieważna w chwili jej dokonania nie mogła ulec późniejszej konwalidacji (uzdrowieniu), jakkolwiek już w antycznym prawie rzymskim istniały od niej pewne wyjątki [Lenel 1275-1276; Palmirski 277-278].

2015 roku¹⁶. Nadużycie kompetencji przez Prezydenta RP Andrzeja Dudę przez odmowę przyjęcia ślubowania od sędziów Trybunału Konstytucyjnego, legalnie wybranych przez Sejm VII kadencji, następnie niekonstytucyjne uchylene wyboru sędziów TK przez Sejm VIII kadencji i powołanie na obsadzone legalnie stanowiska sędziów TK oraz ich zaprzysiężenie przez prezydenta w grudniu 2015 roku – a potem, w związku ze śmiercią dwóch z nich, ich następców – skutkuje na jej podstawie wadliwością wszystkich orzeczeń TK wydanych z udziałem wyżej wymienionych osób (zob. wyrok TK z dnia 3 grudnia 2015 r. sygn. akt K 34/15 – Dz.U. z 2015 r., poz. 2129).

Z tego powodu o konstytucyjności ustawowe go skrócenia kadencji Krajowej Rady Sądownictwa i wprowadzenia wspólnej czteroletniej kadencji dla wszystkich wybieranych jej członków oraz powołania części jej składu sędziowskiego na mocy noweli ustawy o KRS z 8 grudnia 2017 roku (Dz.U. z 2018 r., poz. 3) nie przesądził wyrok TK z dnia 25 marca 2019 roku (sygn. akt K 12/18 – Dz.U. z 2019 r., poz. 609), uznający tę ustawę za zgodną z Konstytucją RP z dnia 2 kwietnia 1997 roku (Dz.U. nr 78 poz. 483, z późn. zm.). Zapadł on bowiem z udziałem Justyna Piskorskiego, którego status sędziego TK jest wadliwy: został wybrany w miejsce zmarłego Lecha Morawskiego, który wybrany był na miejsce obsadzone już przez Krzysztofa Słebzaka, oczekującego na złożenie ślubowania.

Brak prawidłowego umocowania aktualnej KRS pociągnął za sobą wadliwość procedur wyłaniania kandydatów na stanowiska sędziowskie sędziów SN oraz sądów powszechnych i administracyjnych z jej udziałem¹⁷. Wadliwości tej nie uzdrawia uznanie za niekonstytucyjne podważanie statusu sędziów powołanych z udziałem nowej KRS, usankcjonowane przez wyroki TK z dnia 4 marca i 2 czerwca 2020 roku (sygn. akt: P 22/19; P 13/19). W przypadku pierwszego z nich członkiem składu był również Justyn Piskorski, a i status innych sędziów TK biorących udział w ich wydawaniu jest również dyskusyjny¹⁸. Doprowadziło

to między innymi do udziału w procedurze wyboru obecnego I prezesa SN w maju 2020 roku osób, których status jako sędziów SN jest kwestionowany¹⁹. Powierzenie przez Prezydenta RP 25 maja godności I prezesa profesor Małgorzacie Manowskiej, której status sędziego SN jest z wyżej wymienionych powodów dyskusyjny, również jest wadliwe²⁰. Wadliwość wyboru dotyczy też wszystkich wybranych przez tak zwaną neo-KRS i następnie zaprzysiężonych przez Prezydenta RP sędziów Izby Kontroli Nadzwyczajnej i Spraw Publicznych²¹. Sędziowie jej orzekają między innymi o ważności wyborów prezydenckich, a jak zauważono trafnie:

„Uchwała o ważności wyborów Prezydenta Rzeczypospolitej jest rozstrzygnięciem, które powinno w sposób pewny i niepodważalny budować zaufanie do wyniku decyzji wyborczej obywateli. Tego rodzaju rozstrzygnięcie nie może zostać podjęte przez obecną Izbę Kontroli Nadzwyczajnej i Spraw Publicznych SN, która – z uwagi na sposób powołania wszystkich zasiadających w niej osób mających formalnie status sędziów – takim zaufaniem się nie cieszy” [“Stanowisko Zespołu”].

Konsekwencje tego stanu rzeczy odczuwamy do dziś, gdyż legalność wyboru Prezydenta RP w dniu 12 lipca 2020 roku jest stąd zasadnie – pomijając wątpliwości wokół konstytucyjności samej elekcji – kontestowana.

W przedstawionym ciągu zdarzeń widać wyraźnie, do jakiego chaosu doprowadziło przemilczanie przez polityków obozu tak zwanej dobrej zmiany reguły prawa rzymskiego: „Co jest od początku wadliwe (nieważne), nie może stać się ważne wskutek upływu czasu (zajścia późniejszych okoliczności)”. A podobna myśl wyrażona jest przecież i w dwóch innych fragmentach tytułu *De diversis regulis iuris antiqui*, co wskazuje na jej doniosłość już dla starożytnych²².

Do samodzielnej refleksji czytelnikom zacytujmy kilka innych reguł z tego tytułu, które niestety były również naruszane przez prawodawstwo i interpretację prawa w okresie sprawowania władzy przez obecny obóz rządzący w Polsce – a przypominam, że reguł

16 W ich następstwie doszło do pozbawienia niezależności TK i w konsekwencji tych działań wyłączona została w dużej mierze kontrola konstytucyjna stanowiąca w Polsce prawa (zwłaszcza wobec słabości w praktyce bezpośredniego stosowania konstytucji, przewidzianego w art. 8 ust 2 Konstytucji RP. To ostatnie zagadnienie obrosło w ostatnich latach literaturą; pozwolę sobie w tym miejscu przywołać jedynie artykuł opublikowany na łamach periodyku mojego ośrodka naukowego [Mikuli]; kwestia ta nadal jest żywo dyskutowana). Kalendarium i okoliczności kryzysu doczekały się nawet dokładnego hasła w Wikipedii [“Kryzys”; Małdziński].

17 Nie wspominając już o tym, że z pewnością jeden z jej członków, Maciej Nawacki, sędzia i prezes Sądu Rejonowego w Olsztynie, nie spełnił przewidzianego przez ww. nowelę ustawy o KRS wymogu przedstawienia listy 25 podpisów sędziowskich pod listą popierającą jego kandydaturę. Por. [“Sędziowskie nominacje”].

18 M.in. z tego powodu, że wybór Julii Przyłębskiej na Prezesa TK w grudniu 2016 r. odbył się z naruszeniem Konstytucji RP i innych ustaw, a ustalenie przez nią składów

sędziowskich odbywa się z naruszeniem prawa. Zob. [Małdziński 64-68, 72-81; js/adso/ral/kwoj; mjz//kg//kwoj].

19 Szereg przepisów najnowszej nowelizacji ustawy o SN i wydanego na jej podstawie regulaminu budzi też wątpliwości konstytucyjne. Por. [redakcja].

20 Nie wspominając o tym, że dodatkowo odbyło się ono z naruszeniem Konstytucji RP i ustawy o SN [“Sędziowskie nominacje”].

21 Jej status, tak jak Izby Dyscyplinarnej SN, jest również dyskusyjny i pomijam dyskusję na ten temat. Por. [“Tag: Izba Dyscyplinarna”; “Tag: Izba Kontroli”].

22 „Paulus w księdze dwudziestej pierwszej *Komentarza do edyktu*: Nie działa podstępnie wierzyciel, który odbiera to, co jego. 1. Skoro nie istnieje ważna przyczyna »czynności prawnej«, to i sama czynność nie ma miejsca” [D. 50,17,129]; „Paulus w księdze piętnastej *Komentarza do dzieła Plautiusa*: Skoro nie istnieje ważna przyczyna »czynności prawnej«, w większości przypadków i sama czynność prawna nie ma miejsca” [D. 50,17,178].

w *Digestia Iustiniana* 50,17 było łącznie 211 – i zestawienie jest jedynie wyborem autorskim:

„Ulpianus w księdze piętnastej *Komentarza do pism Sabinusa*: W sytuacjach niejasnych (dwuznacznych) należy przyjąć mniej uciążliwe rozwiązanie” [D. 50,17,9].

„Ulpianus w księdze czterdziestej szóstej *Komentarza do edyktu*: Nikt nie może przenieść na drugiego więcej praw niż sam posiada” [D. 50,17,54] (znajduje się ona też na jednej z kolumn budynku polskiego SN).

„Gaius w księdze trzeciej *Komentarza do edyktu miejskiego, O legatach*: W przypadku wątpliwości, zawsze należy przyjąć pogląd bardziej korzystny” [D. 50,17,56].

„Iulianus w księdze osiemnastej siódmej *Digestów*: Ilekrót to samo wyrażenie ma dwa znaczenia, niech przede wszystkim przyjęte zostanie to, które jest odpowiedniejsze dla przeprowadzonej czynności” [D. 50,17,67].

„Papinianus w księdze pierwszej *Problemów prawnych*: Warunek niegodziwy nie może zostać nałożony na jedną osobę przez drugą” [D. 50,17,74].

„Paulus w księdze piętnastej *Problemów prawnych*: Wszędzie, przede wszystkim jednak na gruncie prawa, należy brać pod uwagę zasadę słuszności” [D. 50,17,90].

„Paulus w księdze drugiej *Komentarza do edyktu*: Wolność jest rzeczą nie dającą się wycenić” [D. 50,17,106] (znajduje się ona też na jednej z kolumn budynku polskiego SN).

„Paulus w księdze trzynastej *Komentarza do edyktu*: Uważa się, że ten, kto nie czyni tego, co czynić powinien, czyni wbrew nakazowi, aby czegoś nie czynił. I nie uważa się, że ten, kto czyni to, czego nie powinien czynić, czyni to, co nakazano mu czynić” [D. 50,17,121].

„Gaius w księdze piątej *Komentarza do edyktu prowincjonalnego*: Wolność jest rzeczą najbardziej zasługującą na życzliwość” [D. 50,17,122].

„Gaius w księdze siódmej *Komentarza do edyktu prowincjonalnego*: Brak fachowych umiejętności jest traktowany na równi z winą nieumyślną (niedbalstwem)” [D. 50,17,132].

„Paulus w księdze pięćdziesiątej czwartej *Komentarza do edyktu*: pr. Jednak to, co zostało przyjęte sprzecznie z podstawowymi zasadami prawa, nie może rodzić żadnych skutków prawnych” [D. 50,17,141].

„Paulus w księdze sześćdziesiątej drugiej *Komentarza do edyktu*: pr. Nie wszystko to, na co zezwala ustawa, jest »w każdym przypadku« uczciwe” [D. 50,17,144].

„Gaius w księdze dwudziestej czwartej *Komentarza do edyktu prowincjonalnego*: Zawsze to, co jest oznaczone szczegółowo, zawiera się w tym, co ogólne” [D. 50,17,147].

„Paulus w księdze trzeciej *Komentarza do dzieła Plautiusa*: To, co uczynił sędzia, a co nie należy do zakresu jego obowiązków, nie traktujemy tak, jakby istniało” [D. 50,17,170].

„Paulus w księdze trzynastej *Komentarza do dzieła Plautiusa*: pr. Nie zezwala się osobom prywatnym czynić tego, co publicznie czynić mogą urzędnicy po to, by nie dawać okazji do powstania zbyt dużego zamieszania” [D. 50,17,176].

„Iavolenus w księdze jedenastej *Listów*: Każda definicja na gruncie *ius civile* [rodzimego prawa, obowiązującego wyłącznie obywateli Rzymu] zawiera w sobie ryzyko. Jest bowiem mało prawdopodobne, aby nie istniał od niej jakiś wyjątek, który ją obali” [D. 50,17,202].

„Ulpianus w księdze pierwszej *Komentarza do ustaw julijskiej i papijskiej*: Rzecz (sprawę) osądzoną uznaje się za prawdziwą” [D. 50,17,207].

Zastanówmy się, jakie są perspektywy działalności prawodawczej i praktyki politycznej, w której obecny obóz władzy w Polsce przemilcza te, ale i inne podstawowe reguły państwa prawa wywodzone z prawa rzymskiego. Nie zamierzam szermować argumentem szargania tym sposobem tradycji prawniczej, pamiętając, że oprócz uniwersalnych wartości, których nośnikiem jest prawo rzymskie, znało ono tradycje z pewnością współcześnie nie do utrzymania – wymienię tylko przykładowo nierówność jednostek wobec prawa na podstawie kryterium wolności jednostki, jej obywatelstwa i pozycji w rodzinie czy upośledzenie prawne kobiet. Warto też mieć świadomość, że koncepcje zakorzenione w prawie rzymskim służyły w przeszłości jako pożywka dla różnych reżimów niedemokratycznych (jakkolwiek nie cieszyło się ono estymą w ustrojach totalitarnych²³). Ważniejsze jest to, że część reguł prawa rzymskiego, w tym wyżej omówione powiedzenie: „Co jest od początku wadliwe, nie może stać się ważne wskutek upływu czasu”, jest zgodna z codziennym doświadczeniem obserwacji świata fizycznego i świata relacji międzyludzkich. Prawoznawstwo zna wprawdzie rozróżnienie sfery faktów dotyczących rzeczywistości materialnej i sfery obowiązywania norm prawnych i prawa²⁴. Bezwiednie jednak mieszamy oba porządki: prawa i faktu, gdyż jedyny rodzaj rzeczywistości dostępny *Homo sapiens* to świat zbudowany z materii i naruszanie między innymi wymienionej reguły wywołuje dysonans poznawczy²⁵. Przestrzeganie wszystkich reguł prawnych służy też trwałości przyjętych i ustalonych w danej zbiorowości reguł postępowania, ułatwia rozwiązywanie sporów między jej członkami oraz służy jej spójności, co wzmacnia ją w konkurencji z innymi grupami ludzkimi²⁶. Wreszcie część reguł

23 "Szkic" oraz w kontekście polskim Czech-Jezińska. Na temat prawa rzymskiego w Niemczech hitlerowskich por. np. Symbol; Garofalo. Zob. też "Rechtsstaatsverständnis"]

24 Korzenie tego rozróżnienia sięgają skądinąd prawa rzymskiego. Zob. ["Knowledge"].

25 Teorię dysonansu poznawczego opracował Festinger [Cooper].

26 Zdaję sobie przy tym sprawę, że sporne jest, czy dobór grupy (*group selection*) ma miejsce w świecie istot żywych oraz czy można mówić o jego występowaniu u ludzi ["Group

prawnych o antycznej rzymskiej proveniencji ma sens także z punktu widzenia rudymenarnego poczucia sprawiedliwości, które jest według współcześnie dominujących poglądów wrodzone wszystkim ludziom [“Paremie” 123, 127].

Nic dziwnego, że z niechęcią nie tylko w kręgach prawniczych spotyka się ich naruszanie. Stąd aktualnie rządzący obóz w Polsce odwołuje się do argumentacji mającej wskazać na szczytne cele swej polityki, mające być usprawiedliwieniem kontestowania reguł prawnych i szerzej zasad państwa prawa: odbywa się ono przy akompaniamencie hasel o odbudowie wspólnoty narodowej według wzorców konserwatywnych w wymiarze społecznym i zapewnianiu bezpieczeństwa socjalnego społeczeństwu przez postulowane „silne” państwo²⁷. Niezależnie od tego, czy celem tej polityki jest określona koncepcja przeobrażeń społeczeństwa i państwa, czy tylko centralizacja władzy publicznej i chęć jej jak najdłuższego utrzymywania oraz czerpania płynących stąd korzyści materialnych i pozamaterialnych²⁸, naruszanie reguł prawa związane z potrzebami bieżących wydarzeń politycznych oraz tak zwanej polityki sondażowej prowadzi do pogłębiającego się zamętu pojęciowego. W nim, jak w opisanej wyżej sekwencji zdarzeń, tylko specjaliści są w stanie wypowiedzieć się jednoznacznie, kto i dlaczego ma rację. Jak wskazują doświadczenia historyczne, każdy reżim polityczny wymaga dla swego trwania stopniowej stabilizacji reguł funkcjonowania władzy: nie służy mu zaś kontestowanie powszechnie aprobowanych reguł prawa²⁹. Biorąc pod uwagę to, że jak wzmiankowano wyżej, część z reguł prawa rzymskiego istotnie ma uniwersalny wymiar, a ich naruszanie wywołuje negatywne skutki dla Polski i polskiego społeczeństwa, nie może to skończyć się dobrze dla obecnego obozu władzy w Polsce w bliższej lub dalszej perspektywie. Wśród powiedzeń w tytule *O różnych regułach prawa antycznego* znaleźć można skądinąd i takie, które skrótowo oddaje to, czego powinniśmy oczekiwać, gdy zasady państwa prawa

zostaną w Polsce przywrócone („Ulpianus w księdze sześćdziesiątej siódmej *Komentarza do edyktu*: Ten, kto czerpie korzyści z »czynności dokonywanych przez« drugą osobę, winien ponosić odpowiedzialność za jej działanie” [D. 50, 17, 149]). Jest też i takie, o którym warto pamiętać w kontekście zasad przywrócenia ładu prawnego i które musi się odbyć, w najlepiej rozumianym interesie wspólnym, w atmosferze pojednania, ale i szacunku dla elementarnego poczucia sprawiedliwości („Paulus w księdze drugiej *Komentarza do dzieła Plautiusa*: pr. Powoduje szkodę ten, kto nakazał coś uczynić. Lecz nie można przypisać winy temu, kto musi być posłuszny” [D. 50, 17, 169] – wyimek z niej znajduje się też na jednej z kolumn budynku polskiego SN).

Lista prac cytowanych

Ascheri, Mario. *The Laws of Late Medieval Italy (1000-1500)*. Foundations for a European Legal System. Brill, 2013.

Bezemer, Kees. “The Infrastructure of the Early Ius Commune: The Formation of Regulae, or its Failure”. *The Creation of the Ius Commune: From ‘Casus’ to ‘Regula’*, edited by John W. Cairns, and Paul J. du Plessis, Edinburgh University Press, 2010, pp. 57-76.

Bunikowski, Dawid. “The constitutional crisis in Poland, Schmittian questions and Kaczyński’s political and legal philosophy”. *Journal of Contemporary European Studies*, vol. 26, no. 7, 2018, pp. 1-23.

Calasso, Francesco. *Medio evo de diritto*. Vol. I: *Le fonti*. Giuffrè, 1954.

Coing, Helmut. “Die Anwendung des Corpus iuris in den Consilien des Bartolus”. *Gesammelte Aufsätze zu Rechtsgeschichte, Rechtsphilosophie und Zivilrecht: 1947-1975*. Helmut Coing, vol. 1, V. Klostermann, 1982, pp. 122-146.

---. *Europäisches Privatrecht 1500 bis 1800, vol. I, Älteres Gemeines Recht (1500-1800)*. C.H. Beck, 1985.

Cooper, Joel. *Cognitive Dissonance: 50 Years of a Classic Theory*. SAGE Publications Ltd, 2007.

Czech-Jezińska, Bożena A. “Powojenne losy nauczania prawa rzymskiego w Polsce Ludowej (1944-1989)”. *Krakowskie Studia z Historii Państwa i Prawa*, vol. 8, no. 1, 2015, pp. 77-92.

Czyżewski, Marek. “Próba rekonstrukcji zasobów interpretacyjnych sporu o Trybunał Konstytucyjny i kwestia autonomii Trybunału Konstytucyjnego”. *Władza Sądzenia*, vol. 12, 2017, pp. 166-171.

Dajczak, Wojciech. “Współczesne wyzwania prawa rzymskiego”. *Prawo rzymskie. U podstaw prawa prywatnego*, edited by Wojciech Dajczak, et al., Wydawnictwo Naukowe PWN, 2018, pp. 603-613.

Dębiński, Antoni. *Kościół i prawo rzymskie*. Wydawnictwo KUL, 2007.

Digesta Iustiniani. Digesta justyniańskie. Tekst i przekład. Translated by Tomasz Palmirski, et al., vol. VII.1-2 (ks. 45-50), Wydawnictwo Poligrafia Salezjańska, 2017.

selection”]. Wątpliwości tych nie ma jednak teoretyk prawa Gommer.

27 Pomijam dyskusyjną kwestię, czy Zjednoczona Prawica jest w ogóle formacją konserwatywną. M.in. trafnie opisała ten problem Kataryna, bliska PiS działaczka organizacji pozarządowej i blogerka polityczna [Kataryna].

28 Jarosław Kaczyński, rzeczywisty przywódca obozu tzw. dobrej zmiany, prezentował wprawdzie ambitny plan zmian w Polsce w przeszłości [Kaczyński]. Problem jego inspiracji ideowych oraz celów działalności politycznej oraz motywacji jego akolitów i zwolenników jest jednak przedmiotem debaty. Zob. [Czyżewski; Bunikowski; Harper].

29 Potrzebę tę widać wyraźnie w próbach autoryzacji wprowadzanych zmian w prawie obowiązującym za pomocą orzecznictwa TK, zdominowanego przez nominatów obecnego obozu rządzącego: próbuje się tym samym kreować wrażenie, że reguły prawa są przestrzegane. Podobnemu celowi służy również szermowanie hasłem „domniemania konstytucyjności” ustaw, których niekonstytucyjność jest oczywista. Zob. [Grabowski].

Dondorp, Harry, and Eltjo J.H. Schrage. "The Sources of Medieval Learned Law". *The Creation of the Ius Commune: From 'Casus' to 'Regula'*, edited by John W. Cairns, and Paul J. du Plessis, Edinburgh University Press, 2010, pp. 7-56.

Festinger, Leon. *A Theory of Cognitive Dissonance*. Stanford University Press, 1957.

Garofalo, Luigi. "L'»humanitas« tra diritto romano e totalitarismo hitleriano". *Zeszyty Prawnicze*, vol. 15, no. 2, 2015, pp. 43-75.

Giaro, Tomasz. "Historia i tradycja prawa rzymskiego". *Prawo rzymskie. U podstaw prawa prywatnego*, edited by Wojciech Dajczak, et al., Wydawnictwo Naukowe PWN, 2018, pp. 43-112.

---. "Knowledge of Law as Knowledge of Facts. The Roman Experience". *Roman Law and Legal Knowledge. Studies in Memory of Henryk Kupiszewski*, edited by Tomasz Giaro, Stowarzyszenie Absolwentów Wydziału Prawa i Administracji Uniwersytetu Warszawskiego, 2011, pp. 215-241.

Gommer, Hendrik. *A Biological Theory of Law. Natural Law Theory Revised*. Amazon Publishing, 2011.

Grabowski, Andrzej. "Domniemanie konstytucyjności to nie domniemanie obowiązywania". *Konstytucyjny.pl*, 10 lipca 2018, <https://konstytucyjny.pl/domniemanie-konstytucyjnosci-to-nie-domniemanie-obowiazywania-andrzej-grabowski/>.

"Group selection". *Wikipedia*, https://en.wikipedia.org/wiki/Group_selection.

Harper, Jo, editor. *Nieliberalna rewolucja w Polsce*. Translated by Paweł Tomanek, Scholar, 2018.

"Helmut Coing". *Wikipedia*, https://de.wikipedia.org/wiki/Helmut_Coing.

Honoré, Tony. *Justinian's Digest: Character and Compilation*. Oxford University Press, 2012.

js/adso/ral/kwoj. "»To jest kwalifikowane bezprawie«. Sędzia TK pisze do prezes Przyłębskiej i chce jej dymisji". *TVN24*, 18 listopada 2019, <https://tvn24.pl/polska/sedzia-tk-jaroslaw-wyrembak-stawia-zarzuty-prezes-julii-przylebskiej-apeluje-o-dymisje-ra986349-2299314>.

Kaczyński, Jarosław. *Polska naszych marzeń*. Akapit, 2011.

Kataryna. Interview by Łukasz Pawłowski. "Rządy PiS-u to nie jest dobra wiadomość dla konserwatystów". *Kultura Liberalna*, no. 31, 2019, <https://kulturaliberalna.pl/2019/07/30/kataryna-wywiad-konserwatywizm-pis/>.

Kordela, Marzena. *Zasady prawa. Studium teoretycznoprawne*. Wydawnictwo Naukowe UAM, 2012.

Koschaker, Paul. *Europa und das Römische Recht*. C.H. Beck, 1947.

Kowalski, Jerzy, editor. *Państwo prawa. Demokratyczne państwo prawne*. Oficyna Wydawnicza Wyższej Szkoły Handlu i Prawa im. Ryszarda Łazarzskiego, 2008.

Kryszkiewicz, Małgorzata. "Sędziowskie nominacje do podważenia. Przez procedurę wyboru jednego z członków KRS". *Dziennik Gazeta Prawna*,

12 sierpnia 2019, <https://prawo.gazetaprawna.pl/artykuly/1425714,krs-nawacki-wycofanie-poparcia-dla-kandydatury-nominacje-sedziowskie.html>.

---. "Spór w sprawie SN będzie trwał. Prawnicy rozmyślają nad sposobem podważenia wyboru Małgorzaty Manowskiej". *Dziennik Gazeta Prawna*, 26 maja 2020, <https://prawo.gazetaprawna.pl/artykuly/1479121,manowska-podwazenie-wyboru-i-prezes-sn.html>.

"Kryzys wokół Trybunału Konstytucyjnego w Polsce". *Wikipedia*, https://pl.wikipedia.org/wiki/Kryzys_wok%C3%B3%C5%82_Trybuna%C5%82u_Konstytucyjnego_w_Polsce.

Kupiszewski, Henryk. *Prawo rzymskie a współczesność*. Państwowe Wydawnictwo Naukowe, 1988.

Küpper, Herbert. "Państwo prawa w perspektywie historyczno-kulturowej". *Alternatywne sposoby rozstrzygnięcia sporów w Polsce, w Niemczech i na Ukrainie*, edited by Józef Koredczuk, E-Wydawnictwo. Prawnicza i Ekonomiczna Biblioteka Cyfrowa, Wydział Prawa, Administracji i Ekonomii Uniwersytetu Wrocławskiego, 2018, pp. 15-25.

Kuryłowicz, Marek. *Prawo rzymskie. Historia. Tradycja. Współczesność*. Wydawnictwo UMCS, 2003.

---. *Symbol prawa ludzkiego. Szkice o prawie rzymskim w utworach Louisa Aragona i Mieczysława Jastruna*. Wydawnictwo UMCS, 2008.

---. "Szkic do dziejów tzw. romanistyki marksistowskiej". *Z dziejów Prawa*, vol. 12, 2019, pp. 933-950.

Landau, Peter. "Die Bedeutung des kanonischen Rechts für die Entwicklung einheitlicher Rechtsprinzipien". *Die Bedeutung des kanonischen Rechts für die Entwicklung einheitlicher Rechtsprinzipien*, edited by Heinrich Scholler, Nomos, 1996, pp. 23-47.

Lange, Hermann. *Römisches Recht im Mittelalter*. Vol. I: *Die Glossatoren*. C.H. Beck, 1997.

Lange, Hermann, and Maximiliane Kriechbaum. *Römisches Recht im Mittelalter*. Vol. II: *Die Kommentatoren*. C.H. Beck, 2007.

Lenel, Otto. *Palingenesia iuris civilis*. Bernhard Tauchnitz, 1889.

Litewski, Wiesław. *Podstawowe wartości prawa rzymskiego*. Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, 2001.

Łętowska, Ewa. Interview by Krzysztof Sobczak. *O rzeźbieniu państwa prawa. 20 lat później*. Lex a Wolters Kluwer business, 2012.

Małdziński, Michał, editor. "Kryzys wokół Trybunału Konstytucyjnego w latach 2015–2018. Raport przygotowany na potrzeby parlamentarnego zespołu do spraw ładu i praworządności". *Sejm Rzeczypospolitej Polskiej*, 2019, [http://orka.sejm.gov.pl/opinie8.nsf/nazwa/401_20190402/\\$file/401_20190402.pdf](http://orka.sejm.gov.pl/opinie8.nsf/nazwa/401_20190402/$file/401_20190402.pdf).

McQuade, James Stanley. "Ancient Legal Maxims and Modern Human Rights". *Campbell Law Review*, vol. 18, no. 1, 1996, pp. 75-120.

mjz//kg//kwoj. "»Szykany za brak posłuszeństwa«. Sędzia Wyrembak o kulisach pracy w Trybunale". *TVN24*, 25 listopada 2019, <https://tvn24.pl/polska/jaroslaw-wyrembak-i-zarzuty-wobec-prezes->

-trybunalu-konstytucyjnego-julii-przylebskiej-ra988068-2307509.

Palmirski, Tomasz. "»O różnych regułach dawnej prawa« – 17 tytuł 50 księgi Digestów. Tekst – tłumaczenie – komentarz". *Zeszyty Prawnicze*, vol. 6, no. 2, 2006, pp. 221-326.

"Rechtsstaatsverständnis im Nationalsozialismus". *Wikipedia*, https://de.wikipedia.org/wiki/Rechtsstaatsverst%C3%A4ndnis_im_Nationalsozialismus.

Tuleja, Piotr. "Czy Zgromadzenie Ogólne może wybrać kandydatów, którzy nie będą kandydatami na I Prezesa Sądu Najwyższego?". *Konstytucyjny.pl*, 21 maja 2020, <http://konstytucyjny.pl/piotr-tuleja-czy-zgromadzenie-ogolne-moze-wybrac-kandydatow-ktorzy-nie-beda-kandydatami-na-i-prezesa-sadu-najwyzszego/>.

"Stanowisko Zespołu Ekspertów Prawnych Fundacji im. Stefana Batorego w sprawie potrzeby rozwiązania problemu Izby Sądu Najwyższego uprawnionej do orzekania o ważności wyborów Prezydenta RP". *Konstytucyjny.pl*, 30 marca 2020, <https://konstytucyjny.pl/stanowisko-zespołu-ekspertów-prawnych-fundacji-im-stefana-batorego-w-sprawie-potrzeby-rozwiazania-problemu-izby-sadu-najwyzszego-uprawnionej-do-orzekania-o-waznosci-wyborow-prezydenta-rp/>.

Stein, Peter. *Regulae iuris. From Juristic Rules to Legal Maxims*. Edinburgh University Press, 1966.

"Tag: Izba Dyscyplinarna Sądu Najwyższego". *Monitor Konstytucyjny*, <http://monitorkonstytucyjny.eu/archiwa/tag/izba-dyscyplinarna-sadu-najwyzszego>.

"Tag: Izba Kontroli Nadzwyczajnej i Spraw Publicznych". *Monitor Konstytucyjny*, <http://monitorkonstytucyjny.eu/archiwa/tag/izba-kontroli-nadzwyczajnej-i-spraw-publicznych>.

Tkacz, Sławomir. *O zintegrowanej koncepcji zasad prawa w polskim prawnictwie (od dogmatyki do teorii)*. Adam Marszałek, 2014.

Ulicka, Grażyna, and Sławomira Wronkowska, editors. *Spory wokół teorii i praktyki państwa prawa*. Lex a Wolters Kluwer business, 2011.

Wallinga, Tammo. "The Common History of European Legal Scholarship". *Erasmus Law Review*, vol. 4, no. 1, 2011, pp. 3-20.

Wiewiorowski, Jacek. "Konstytucyjne (i poza-konstytucyjne) przesłanki zakazu retroaktywności prawa". *Konstytucjonalizm polski: refleksje z okazji jubileuszu 70-lecia urodzin i 45-lecia pracy naukowej profesora Andrzeja Szmyta*, edited by Agnieszka Gajda, et al., Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego, 2020, pp. 441-453.

---. "Paremie prawnicze w zwierciadle ewolucji". *Podejście ewolucyjne w naukach społecznych*, edited by Jerzy Polowczyk, et al., CeDeWu, 2018, pp. 121-151.

---. "Postulat uporządkowania prawa w Anonima »De rebus bellicis«". *Studia Europaea Gnesnensia*, vol. 5, 2012, pp. 65-80.

---. "Uniwersalizm paremii »dolo facit, qui petit quod redditurus est« (oraz »venire contra factum proprium nemini licet«)". *Semper Fidelis. Prace dedykowane pamięci Profesora Janusza Sondla legendzie krakowskiego fakultetu prawniczego*, edited by Danuta Malec, et al., Wydawnictwo Poligrafia Salezjańska, 2017, pp. 443-452.

Wołodkiewicz, Witold, et al. *Regulae iuris. Łacińskie inskrypcje na kolumnach Sądu Najwyższego Rzeczypospolitej Polskiej*. C.H. Beck, 2006.

Woźniak, Olga. "W mózgu odkryto komórki, które panują nad czasem". *Wyborcza.pl*, 3 czerwca 2020, <https://wyborcza.pl/7,75400,25995212,w-mozgu-odkryto-komorki-ktore-panuja-nad-czasem.html>.

Wronkowska, Sławomira, editor. *Polskie dyskusje o państwie prawa*. Wydawnictwo Sejmowe, 1995.

---. *Zasada demokratycznego państwa prawne w Konstytucji RP*. Wydawnictwo Sejmowe, 2006.

Zajadło, Jerzy, et al. *Łacińska terminologia prawnicza*. Wolters Kluwer, 2019.

Zimmermann, Reinhardt. "Roman Law in the Modern Law". *The Cambridge Companion to Roman Law*, edited by David Johnston, Cambridge University Press, pp. 452-480.

Abstract

The rules of Roman law and the current problems of Polish system

Jacek Wiewiorowski

This article describes the meaning of Latin legal maxims on the example of the rules of Roman law known as the Digest [Digesta Iustiniani] from 533 "Concerning different rules of ancient law", in the context of the contemporary crisis of the rule of law in Poland. Particular attention was paid to the maxim "What is ill from the outset will not be cured by the passage of time". Several other principles known from this collection have been indicated

as up-to-date. The author argues how harmful the violation of legal rules by the current power camp in Poland is from the point of view of maintaining the social order and the principles of the rule of law. He also points to the dangers resulting from these practices for the prospects of exercising power by the United Right.

keywords: rule of law, rules of law, Roman law, Digest